

PRIMERES DADES SOBRE LA CERÀMICA MEDIEVAL D'OLÈRDOLA (ALT Penedès)

RESUM

Amb aquesta comunicació es presenta un primer avanç de l'estudi de la ceràmica medieval d'Olèrdola (Alt Penedès), el qual s'inscriu dins un treball més ampli sobre les produccions ceràmiques altmedievals dins el marc territorial de les comarques de Barcelona. L'estudi que ens ocupa es basa en l'anàlisi morfològica dels materials ceràmics procedents de contextos estratigràfics tancats, a partir de la seva observació a nivell macroscòpic. En aquesta ocasió, es presenten els materials localitzats en el nivell de rebliment i amortització de la pedrera medieval, la qual fou objecte d'una intervenció arqueològica l'any 1990.

ABSTRACT

The first delivery of the study on Olèrdola's Medieval Pottery comes with this paper, which is part of a larger project on pottery production by early Middle Ages in the geographical area around Barcelona. The present study is based on the morphological analysis of pottery materials coming from closed stratigraphic contexts after macroscopic observation. On this occasion, the paper presents the materials found in the backfill and damping of the medieval quarry, which was the object of archaeological works in 1990.

INTRODUCCIÓ

El treball que aquí es presenta forma part d'un estudi que recentment s'ha iniciat sobre la ceràmica medieval del jaciment d'Olèrdola (Alt Penedès).⁽¹⁾ Aquest jaciment ha estat objecte d'intervencions arqueològiques, més o menys continuades, des de l'any 1983 fins a l'actualitat, amb diferents campanyes d'excavacions, les quals han afectat diverses àrees de conjunt. Les darreres dades i tota la informació coneguda del jaciment la podem trobar en els últims treballs i articles publicats (BATISTA-MOLIST-ROVIRA, 1991), (BATISTA-MOLIST-ÀVILA, 1992) i (MOLIST, 1997 i 1998), així com en les memòries d'excavació.

En aquest sentit, durant aquestes 11enes Jornades d'Estudis Penedesencs s'ha presentat una comunicació sobre el projecte pluridisciplinar de recerca i actuació al conjunt d'Olèrdola, que actualment s'està portant a terme (MOLIST et alii, 1998).

El nostre estudi es centra, doncs, en l'anàlisi detallada dels materials ceràmics procedents de contextos estratigràfics tancats i homogenis, els quals ofereixen uns conjunts susceptibles de ser tractats estadísticament (quantitativament i percentualment, NMI, grau de fragmentació...). L'anàlisi s'ha efectuat a partir de l'observació a nivell macroscòpic dels fragments ceràmics, amb una classificació seguint criteris tipològics i qualitatius de les pastes –coloració, modelat de les peces i tractament de les superfícies–, amb l'intent d'elaborar un repertori formal del conjunt cerà-

mic olerdolenc. Aquest primer estudi haurà de ser completat amb una posterior anàlisi fisicoquímica de les pastes que permeti una caracterització arqueomètrica de la ceràmica. També són objecte d'estudi els materials recuperats d'antic, fruit de troballes puntuals o excavacions arqueològiques antigues, els quals, però, no són contextualitzables estratigràficament. Tots aquests materials es troben localitzats al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola.

L'enquadrament i l'amplitud cronològica d'aquestes ceràmiques medievals és, *a priori*, la mateixa que s'ha proposat per a l'ocupació feudal de l'enclavament d'Olèrdola, i que és possible fixar-la, a grans trets, a l'entorn de les primeries del segle X (929-937) fins al progressiu abandó com a lloc de poblament concentrat, a partir de les darreries del segle XIII. En aquest sentit, la seqüència estratigràfica del jaciment, i els mateixos registres ceràmics, juntament amb l'estudi global de tot el conjunt, han de permetre confirmar i precisar aquest marge cronològic i identificar les diferents fases d'ocupació medieval del jaciment.

L'estudi del material ceràmic d'Olèrdola esdevé interessant pel fet que ens ofereix la possibilitat d'analitzar un conjunt ceràmic procedent d'un establiment feudal –integrat per l'església de Sant Miquel, el castell i el vilatge–, que s'ha gestat a inicis del segle X a instàncies del comte Sunyer, dins el context d'avançament fronterer vers el sud del comtat de Barcelona. I esdevé, d'aquesta manera, un enclau estratègic en el procés de reorganització de les terres del Penedès.

ESTUDI DEL MATERIAL CERÀMIC

En aquest article ens limitem a presentar, de forma molt sintètica, una part dels materials analitzats, sense aprofundir en els aspectes comparatius i cronològics, tot considerant la provisionalitat de l'estudi encara en curs. Així doncs, es presenten dos contextos ceràmics corresponents al nivell d'amortització de la pedrera medieval, els quals esdevenen un conjunt ceràmic tancat i homogeni.

El nivell d'amortització de la pedrera medieval

Dins el sector 03 del jaciment ha estat possible identificar un espai destinat a pedrera durant l'època medieval, que va ser objecte d'una intervenció arqueològica l'any 1990 sota la direcció de R. Batista, N. Molist, M. Blasco i F. Burjachs (BATISTA et alii, 1991). Durant aquesta campanya es va documentar un potent estrat (UE330) que colmatava tot l'espai identificat com a pedrera medieval (UE1058). Així mateix, s'individualitzaren altres estrats menys potents (UE864, 865 i 872) que reblen alguns forats/retalls de la pedrera, i que s'igualaven, tots plegats, en un mateix nivell d'amortització d'aquest espai un cop perduda la seva funcionalitat. S'ha analitzat, doncs, el material ceràmic procedent de la UE330 i la UE872, oferint un registre ceràmic quantiós i estudiable en conjunt, fruit d'un mateix rebliment de terres procedents d'abocador.

La UE330

Es tracta d'un estrat de terres de coloració fosca que rebleix la majoria de les rases i cobreix alguns blocs i empremtes de bloc de la pedrera. Altres estrats diferenciats dins les rases, UE864, 865 i 872, corresponen igualment a estrats de reble de la pedrera, i ofereixen fragments de pedra de mida variable fruit del tallat i extracció de carreus (BATISTA et alii, 1991).

Aquest estrat ha proporcionat un total de 927 fragments ceràmics, els quals presenten un grau de fragmentació considerable, amb pràcticament cap peça reconstruïble. De tot aquest conjunt ha estat possible calcular un NMI (Número mínim d'individus) de 39 exemplars, a partir de la presència mínima d'individus en base a les formes identificables i individualitzables seguint criteris de morfologia.

Ha estat possible distingir tres grans grups diferenciats de pastes, a partir de la seva observació macroscòpica, en base a la coloració, textura i elaboració:

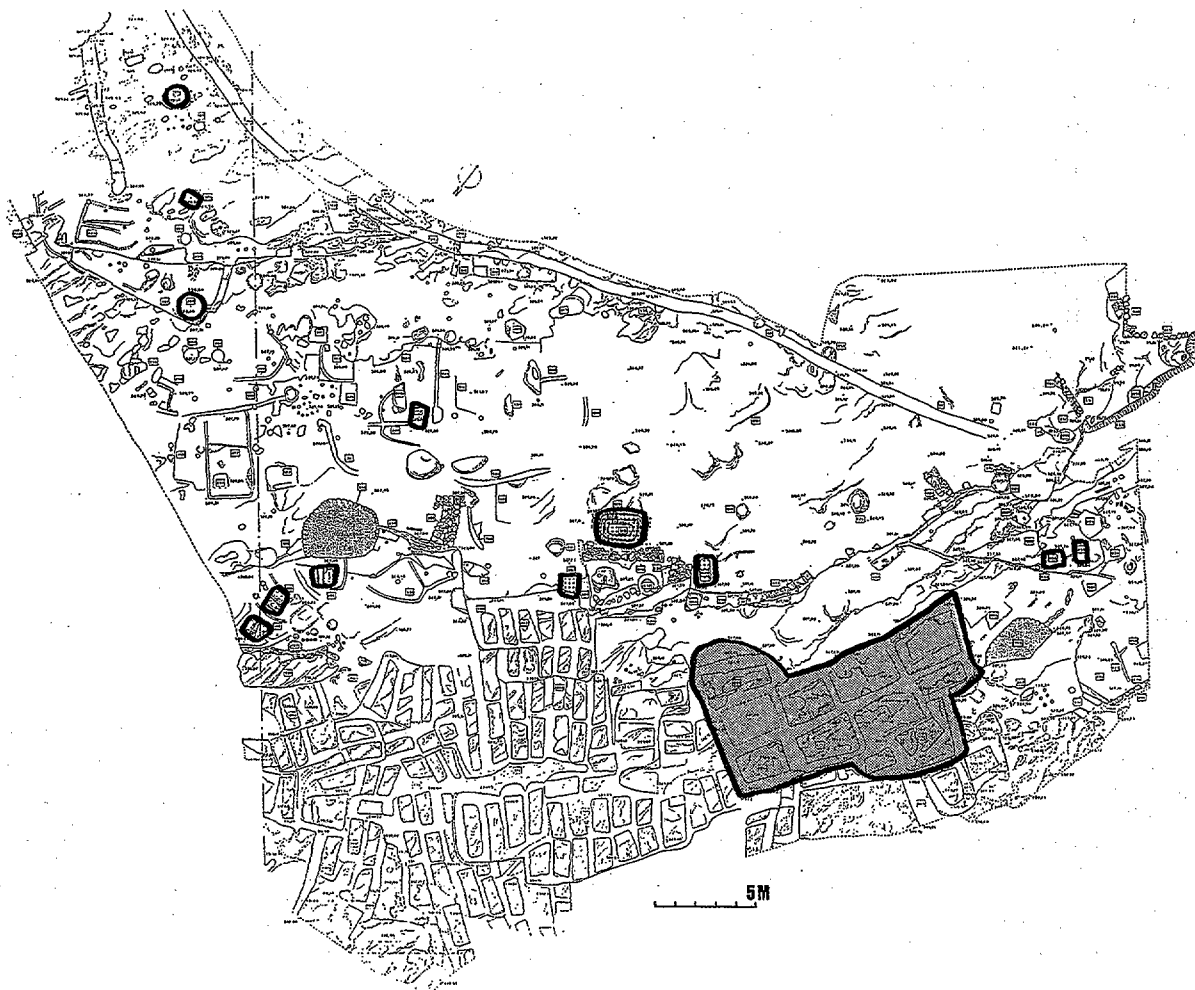
Grup 1. Ceràmiques de cuita oxidant de pastes ben depurades i bon tornejat, de textura fina i compacta, i una coloració ataronjada. Aquestes estan mínimament representades, amb només 10 fragments. Destaca un fragment de vora amb bec pinçat amb l'inici de la panxa, que presenta 4 línies incises horitzontals paral·leles, de pasta totalment de color taronja. La resta de fragments són informes.

Grup 2. Ceràmiques de cuita reductora de pastes ben depurades i compactes, amb bon tornejat i de textura fina. Presenten una coloració grisa, i estan representades per 600 fragments i un NMI total de 31 peces, de les quals es poden identificar tres formes principals, l'olla (NMI 9), el cossi (NMI 11) i la sitra (NMI 1).

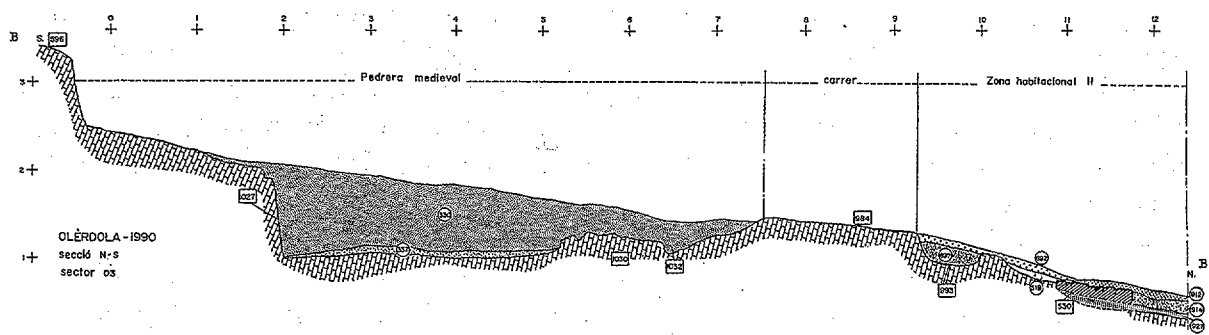
Grup 3. El tercer grup correspon a ceràmiques de cuita reductora de pastes menys depurades, amb un tornejat menys acurat i una textura grollera de superfície rugosa. Presenten una coloració més fosca, de tonalitats grises-negres, i estan representades per un total de 317 fragments i un NMI total de 7 peces, de les quals només ha estat possible identificar una única forma, l'olla (NMI 5).

Pel que fa a la tipologia general dels atuells ceràmics ha estat possible individualitzar, a partir dels fragments determinables dels tres grups de pastes, un total de tres formes principals: l'olla, el cossi i la sitra. Així mateix, ha estat possible calcular un NMI total de 39 peces, de les quals 12 corresponen a peces no identificables amb cap dels tres tipus establerts, ja que ofereixen uns trets morfològics poc clars. No obstant això, dins d'aquest darrer grup d'indeterminables podríem individualitzar una quarta forma atribuïble a un gran recipient contenidor tipus gerra; malauradament, el grau de fragmentació de les parts conservades, essencialment panxes i vores amb bec, no permet confirmar-ho.

La forma predominant és l'olla amb un NMI de 14 exemplars. Respon a un recipient tancat de cos globular, de vora exvasada i llavi arrodonit i cuita reductora, amb 9 exemplars de pasta fina depurada i 5 exemplars de pasta grollera. La majoria d'exemplars presenten una decoració

Làmina 1. Planta del sector 03, amb indicació de la pedrera medieval (Arxiu del Museu d'Arqueologia-Olèrdola).

Làmina 2. Secció nord-sud de la pedrera medieval (Sector 03) amb el seu estrat d'amortització UE330 (Arxiu del Museu d'Arqueologia-Olèrdola).

exclusiva de línies incises horitzontals paral·leles en grups de 5 o 6 a la meitat superior de la peça (*Làm. 1, fig. 1-4*). Únicament un fragment informe presenta una decoració singular i característica, consistent en una alineació horitzontal de petites flors incises de 8 pètals, que es van alternant (*Làm. 2, fig. 5*); no podem constatar, però, si aquest fragment pertany a la forma olla o a qualsevol altre recipient tancat.

El segon tipus, identificat com a cossi, correspon a un recipient obert de cos troncoconic i parets rectes, lleugerament inclinades vers l'exterior, amb vora també recta de llavi arrodonit amb engruiximent intern o extern, i dotada d'un bec pinçat prominent, el fons és lleugerament còncau o pla (*Làm. 3, fig. 1-11*). La cuita és reductora, de pasta depurada i de textura fina i sabonosa, amb tonalitats grises, beix i marronoses clares. S'ha identificat un NMI d'11 exemplars, 3 dels quals presenten línies incises concèntriques, horitzontals paral·leles, a la cara interior de la paret de la peça (*Làm. 3, fig. 1, 8-9*).

Una tercera forma, representada per un únic individu, es correspon amb el tipus conegut com a sitra. Es tracta d'un fragment de vora reentrant de llavi arrodonit que presenta l'arrencada d'un bec arquejat aplicat a la vora (*Làm. 2, fig. 1*). La cuita és reductora i la pasta és depurada i compacta de color gris clar.

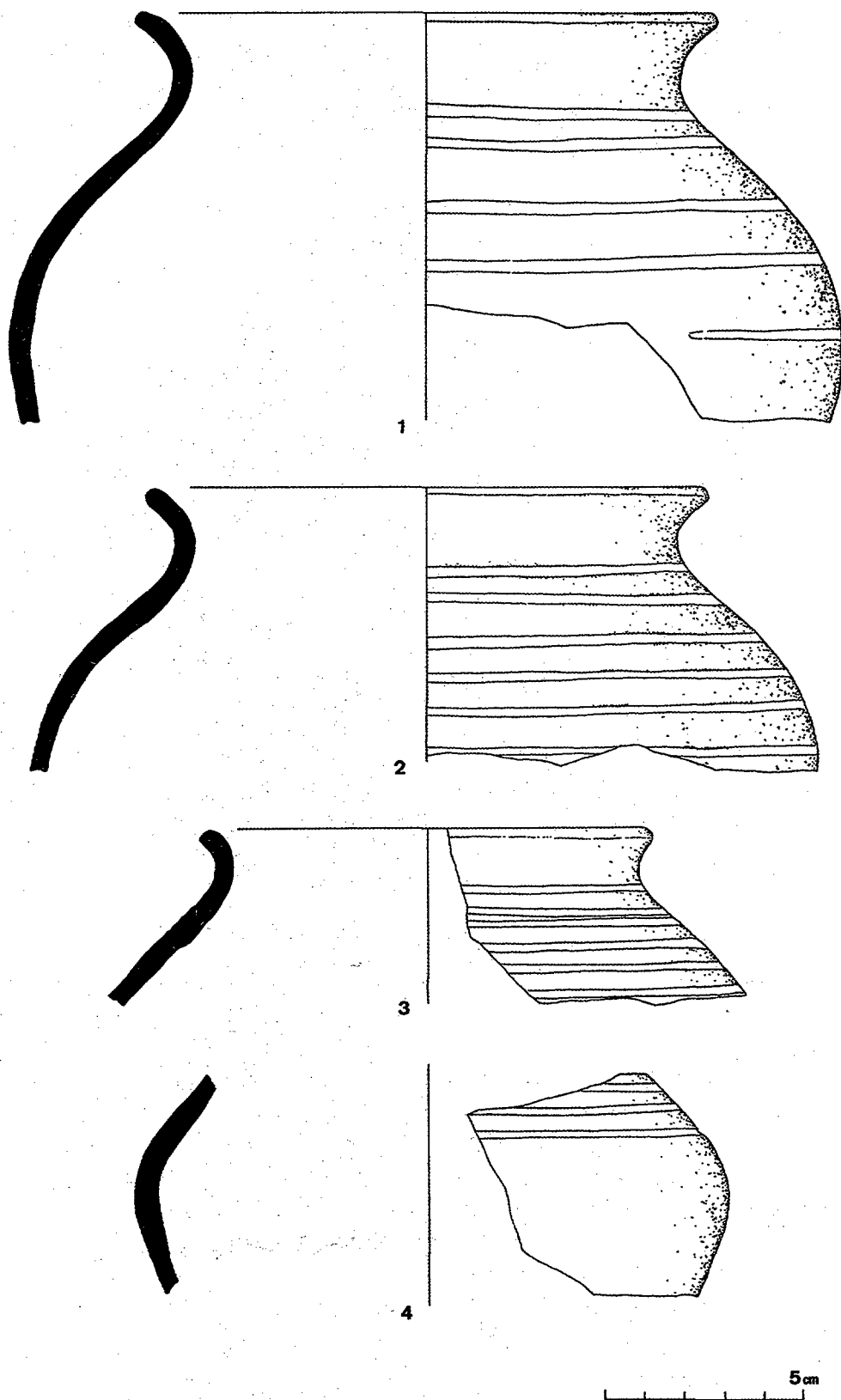
Dins del grup de formes indeterminables, amb un NMI de 12 exemplars (10 de cuita reductora de pasta fina i 2 de cuita reductora de pasta grollera), cal destacar un gran fragment informe de panxa de pasta grisa fina, que sembla intuir-se com una possible gerra o gran recipient contenidor de cos globular, el qual presenta 8 línies incises horitzontals paral·leles a la meitat superior del cos (*Làm. 5, fig. 2*). Així mateix, és possible que alguns dels fragments de pasta més depurada corresponguin a atuells de majors dimensions dotats d'un bec vessador, a manera de gerra, donada la presència dins del conjunt d'alguns fragments de becs pinçats, que esdevenen 6 individus.

La UE872

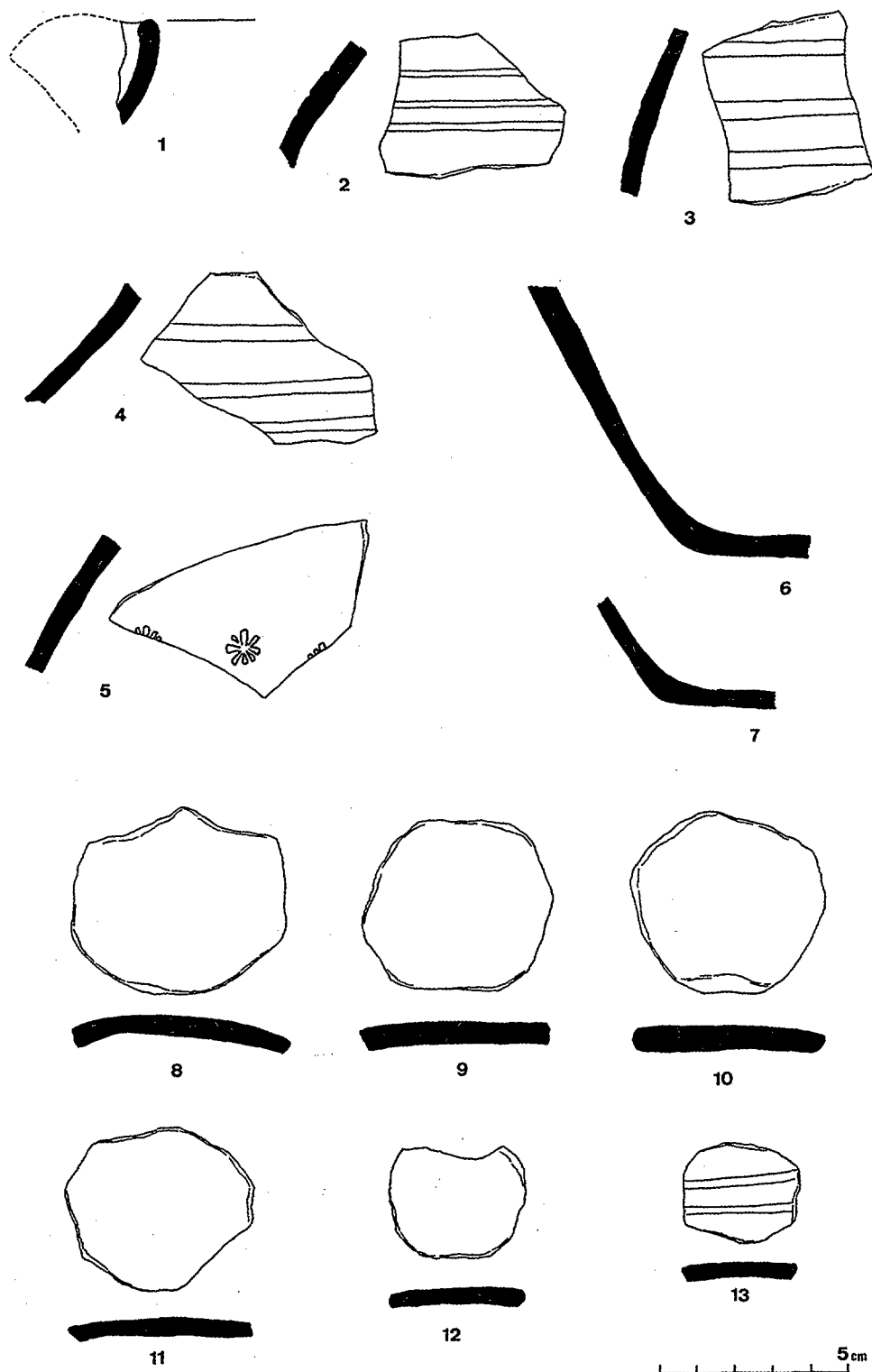
Aquest estrat rebleix un dels retalls (UE873) de la pedrera medieval, i ha estat igualat amb la UE330, abans analitzada.

Aquesta unitat ha proporcionat un total de 85 fragments ceràmics, els quals han permès reconstruir una forma sencera i calcular un NMI d'11 exemplars, 2 dels quals no són identificables amb cap tipus. Així mateix, s'han distingit, a partir de l'observació visual i a l'igual que la UE330, tres grups de pastes: pasta de cuita oxidant (6 fragments, NMI 1), pasta de cuita reductora ben depurada (51 fragments, NMI 6) i pasta de cuita reductora grollera o poc depurada (28 fragments, NMI 4).

Formalment es distingeixen les olles, amb un NMI de 6 exemplars (4 de pasta grollera i 2 de pasta fina), de cos globular a voltes lleugerament carenat, vora exvasada i llavi arrodonit. La cuita és reductora i la pasta ofereix tonalitats grises i negres. En tres casos presenten decoració a la meitat superior de la peça consistent en línies incises horitzontals paral·leles (*Làm. 4, fig. 2-4, 7*). Comptem amb un exemplar pràcticament sencer, de pasta grollera de color negre, cos globular

Làmina 3. UE 330. Fig. 1-4, olles de ceràmica grisa grollera amb decoració de línies incises.

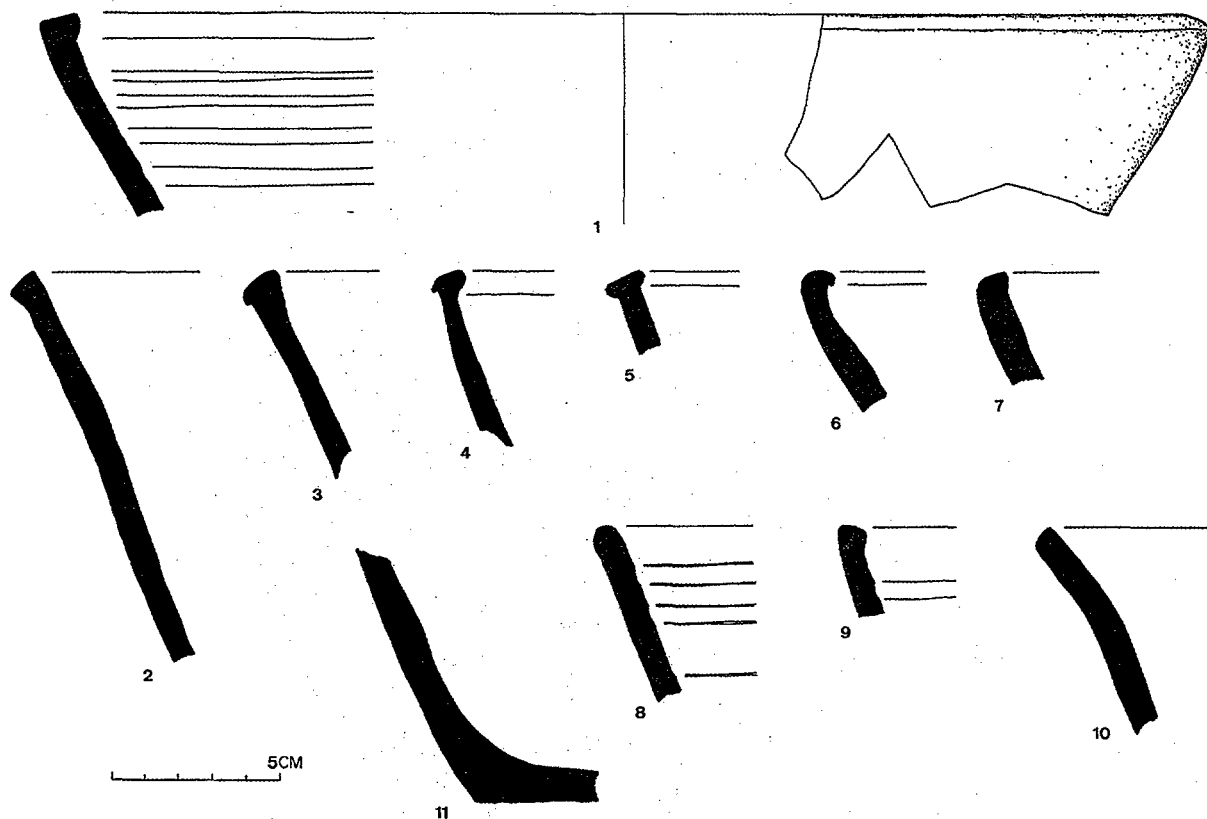
Làmina 4. UE 330. Fig. 1, vora de sitra de pasta grisa fina. Fig. 2-4, informes de pasta grisa grollera amb decoració de línies incises. Fig. 5, informe de pasta grisa fina amb decoració incisa de petites flors. Fig. 6-7, fons de pasta grisa fina. Fig. 8-12, peces discoïdals retallades sobre fragments de ceràmica de pasta grisa fina. Fig. 13, peça discoïdal retallada sobre un fragment de ceràmica de pasta grisa grollera.

carenat i llavi quadrangular i fons bombat, presenta un grup de 4 línies incises (*Làm. 4, fig. 7*). Dins d'aquest grup, cal destacar part de la vora d'un exemplar de majors dimensions amb les mateixes característiques que la resta (*Làm. 4, fig. 1*).

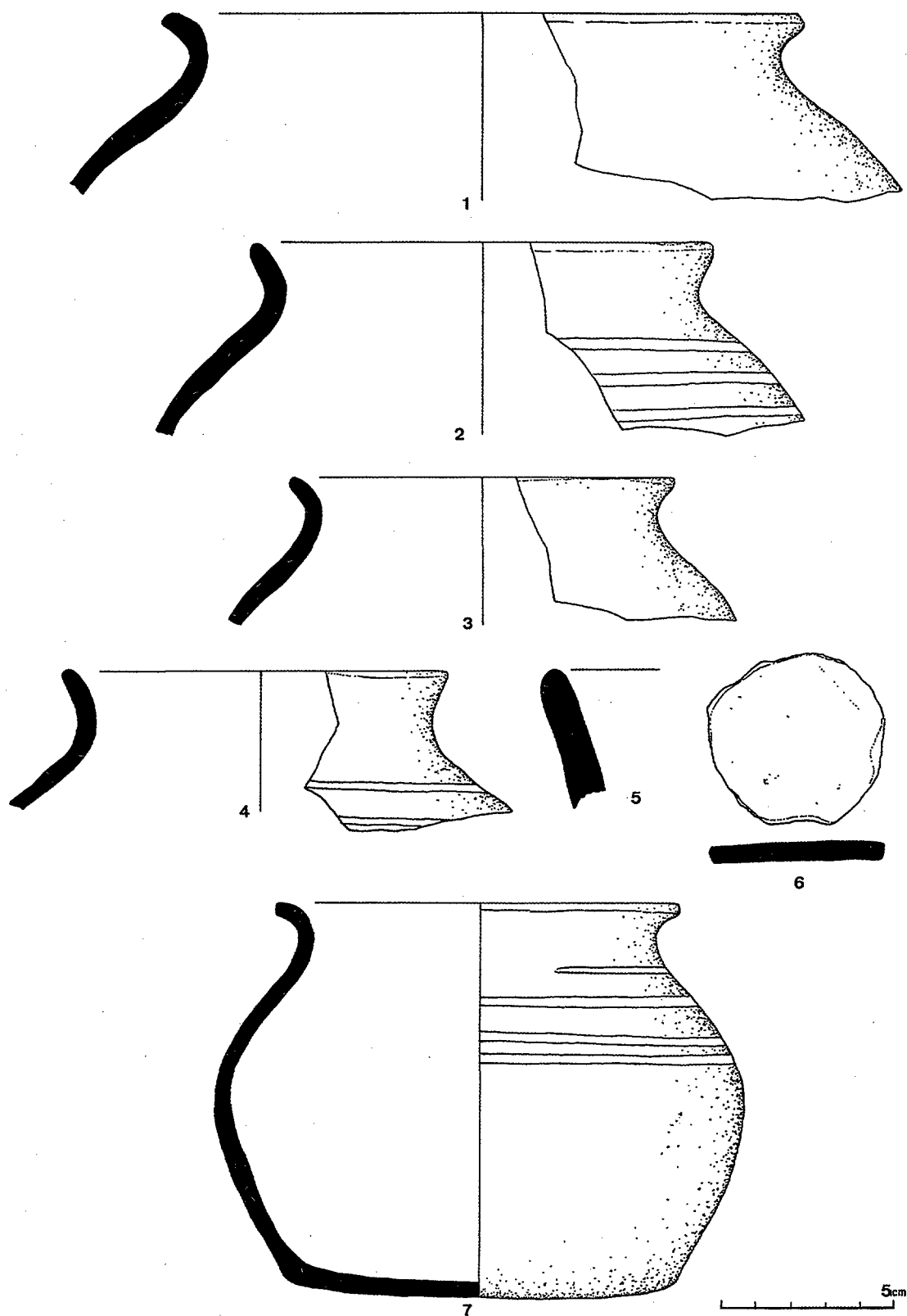
Un altre exemplar, representat per un sol fragment, pot identificar-se com un gran recipient contenidor, tipus gerra, amb la vora exvasada de llavi arrodonit i un bec pinçat a la vora. La pasta és de color gris clar molt depurada, presenta 4 línies incises a la part superior (*Làm. 5, fig. 1*).

L'única forma oberta està representada també per un sol fragment de vora, pertanyent, tal vegada, a un cossi de perfil troncoconic i vora recta de llavi arrodonit. La pasta és depurada i de color gris (*Làm. 4, fig. 5*).

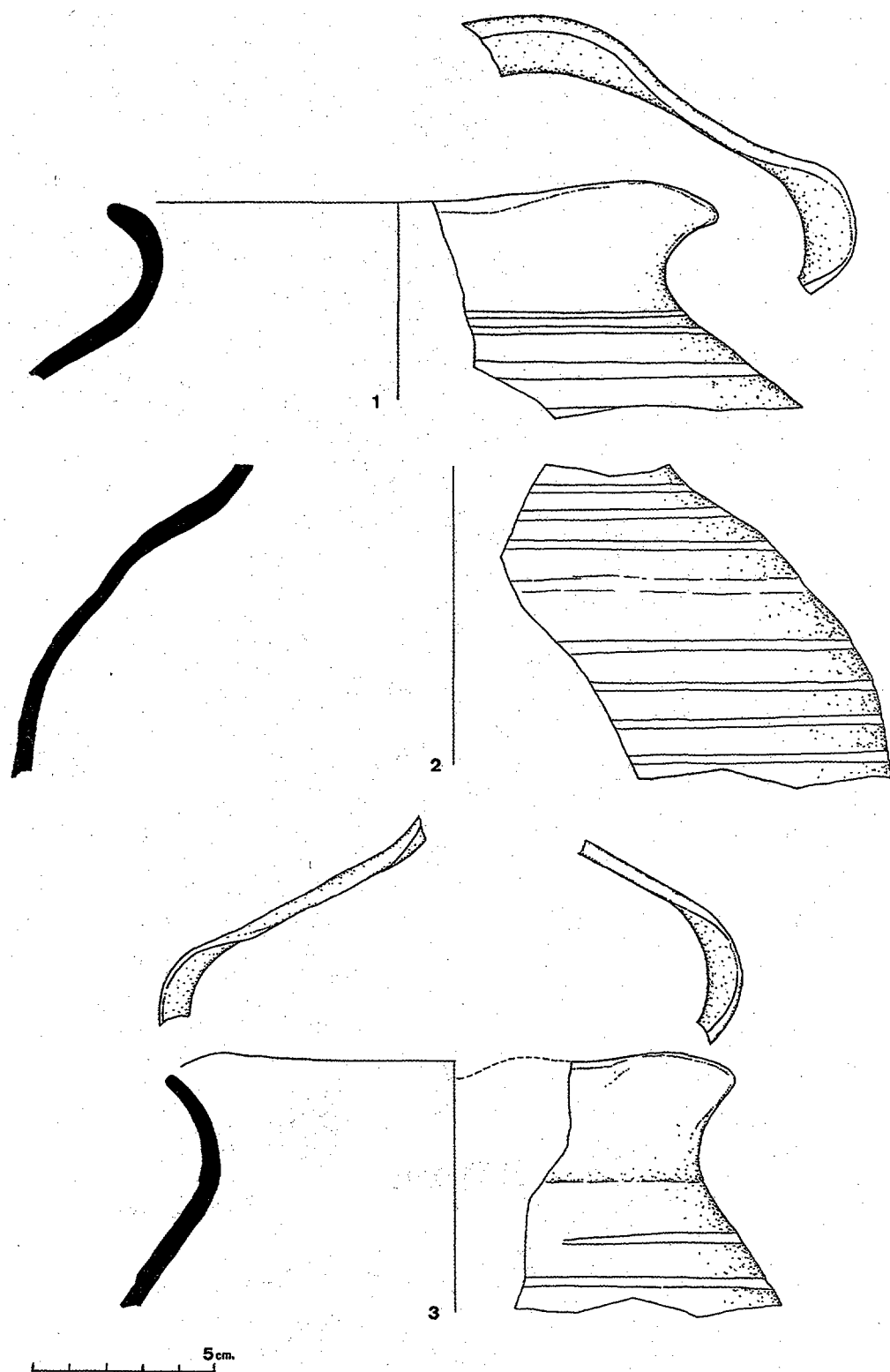
La darrera forma identificada, representada per 6 fragments corresponents a una mateixa peça, és de cuita oxidant de pasta molt depurada tipus sandvitx, de color gris al nucli i taronja a les cares interior i exterior. Sembla atribuir-se a un atuell de cos esferoïdal i boca tetralobulada, del qual només es conserven dos becs pinçats i l'arrencada d'un tercer. Altrament, cal considerar la possibilitat que es tracti d'un recipient amb tres becs i una nansa, no conservada. Presenta dues línies incises horitzontals paral·leles (*Làm. 5, fig. 3*).

Làmina 5. UE 330. Fig. 1-10, vores de cossis de ceràmica grisa fina. Fig. 11, fons de pasta grisa fina.

Làmina 6. UE 872. Fig. 1-4 i 7, olles de pasta grisa poc depurada. Fig. 5, vora de cossi de pasta grisa fina. Fig. 6, peça discoïdal retallada sobre un fragment ceràmic de pasta grisa fina.

Làmina 7. UE 872. Fig. 1, vora amb bec pinçat de gran contenidor de ceràmica grisa fina. UE 330. Fig. 2, informe de gran contenidor de ceràmica grisa fina amb decoració de línies incises. UE 872. Fig. 3, atuell amb becs lobulats de ceràmica oxidada.

MATERIAL SENSE CONTEXT ESTRATIGRÀFIC

Dins d'aquest grup comptem amb un exemplar procedent d'antigues excavacions al jaciment i que dissortadament ha perdut el seu context estratigràfic. Actualment forma part del fons de material del Museu Monogràfic d'Olèrdola amb el número d'inventari MMO-94. Aquesta peça va ser estudiada per primera vegada en un article sobre un conjunt de ceràmiques medievals de les comarques de Barcelona (LÓPEZ-CAIXAL-FIERRO, 1997, p. 105-107, *Làm. X, fig. 3*). Recentment ha estat possible recuperar més fragments de la mateixa peça i completar-ne així gran part del seu perfil. Ha estat reintegrada i restaurada.

Aquesta peça, no sencera en la seva totalitat, respon a una forma oberta, lleugerament ovalada, de perfil troncocònic amb les parets i vora rectes poc altes, el llavi és un xic engruixit i bisellat, i el fons lleugerament còncau. Singularment presenta un broc cilíndric prominent de 4'5 cm de diàmetre i uns 5'5 cm de llargada conservada, està lleugerament escantonat al llavi. Aquest broc està aplicat a la vora del recipient i col·locat en posició quasi vertical amb un orifici de comunicació a la seva part baixa. La peça no sembla haver tingut nanses, si bé el costat oposat al broc no s'ha conservat. La cuita és reductora irregular amb la pasta de tonalitats negres a la cara exterior i interior, i marronoses-vermelloses al nucli (*Làm. 6*) (*Foto 1*).

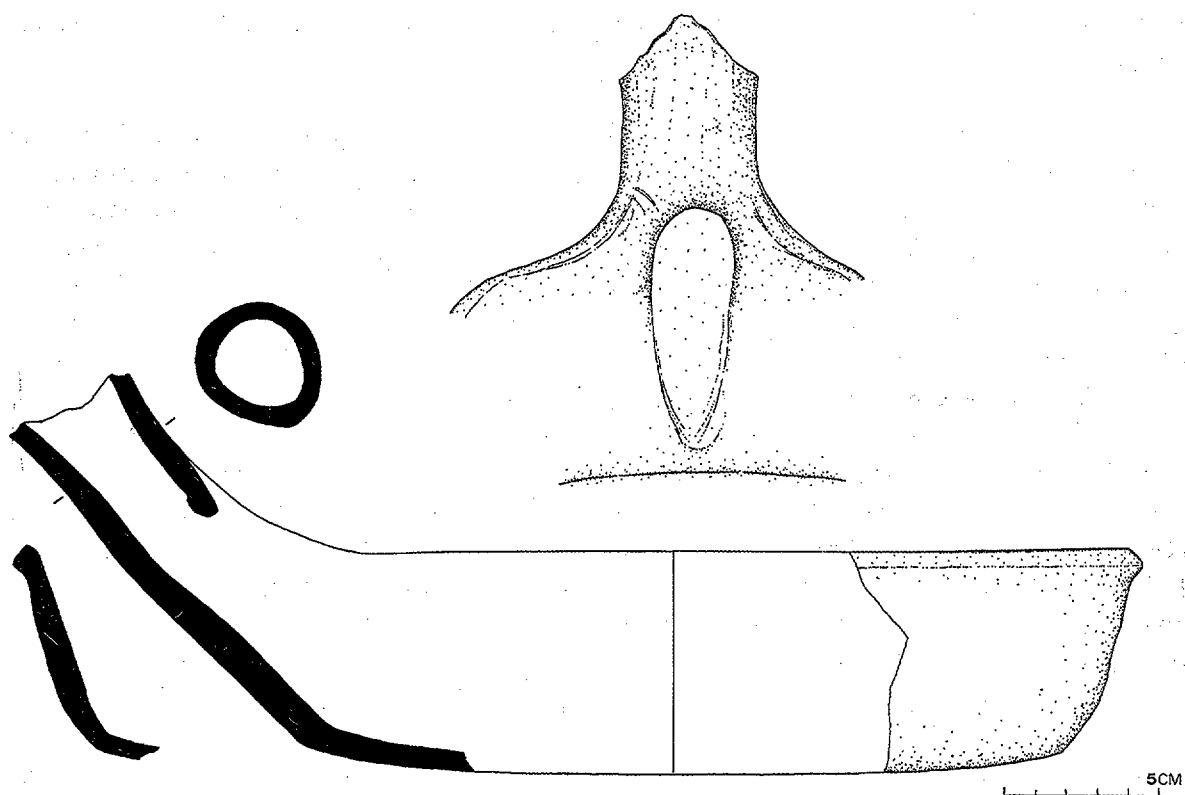
Es tracta d'un atuell singular, desconegut en els repertoris ceràmics alt medievals, i que tipològicament podria assimilar-se a una cassola o paella. En aquest sentit, la funcionalitat d'aquest recipient esdevé incerta. D'una banda, el seu ús com a atuell culinari és del tot possible donada la seva forma de cassola, i de l'altra, l'abocament de líquids o semilíquids es constata per la presència del broc vessador. Del tot incerta és també la seva atribució cronològica, si més no a partir de la seqüència estratigràfica. Mitjançant, però, la comparació tipològica es possible paral·lelitzar aquesta peça amb un exemplar procedent de l'església de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental), amb el qual presenta clares afinitats. Es tracta també d'un broc cilíndric d'uns 4 cm de diàmetre, adossat en posició quasi vertical a les restes de vora d'un recipient obert, la cuita és reductora de pasta grisa, i ofereix una datació estratigràfica dins el s. X-mitjan s. XI (ROIG-COLL-MOLINA, 1997) (ROIG, 1998).

DARRERES CONSIDERACIONS

L'anàlisi d'un conjunt ceràmic del jaciment d'Olèrdola, concretament el context d'amortització de la pedrera medieval, ens ha permès obtenir una sèrie de dades generals sobre la ceràmica de l'assentament, i proporcionar-nos així un major coneixement del registre material de l'enclavament feudal olerdolà, del qual es poden avançar unes primeres consideracions.

D'aquesta manera, ha estat possible identificar, a grans trets, tres grups de pastes, diferenciades pel tipus de cuita i el modelat: pasta de cuita oxidant (16 frag. i NMI 2), pasta de cuita reductora depurada –que esdevé majoritària– (651 frag. i 37 NMI) i pasta de cuita reductora grollera (345 frag. i NMI 11).

Així mateix, s'ha observat una certa varietat formal, amb la presència de recipients tancats, sobresortint les olles per anar al foc i en molt menor nombre els atuellers contenidors dotats

Làmina 8. Sense procedència estratigràfica. Atuell amb broc vertical de ceràmica de cuita reductora irregular.

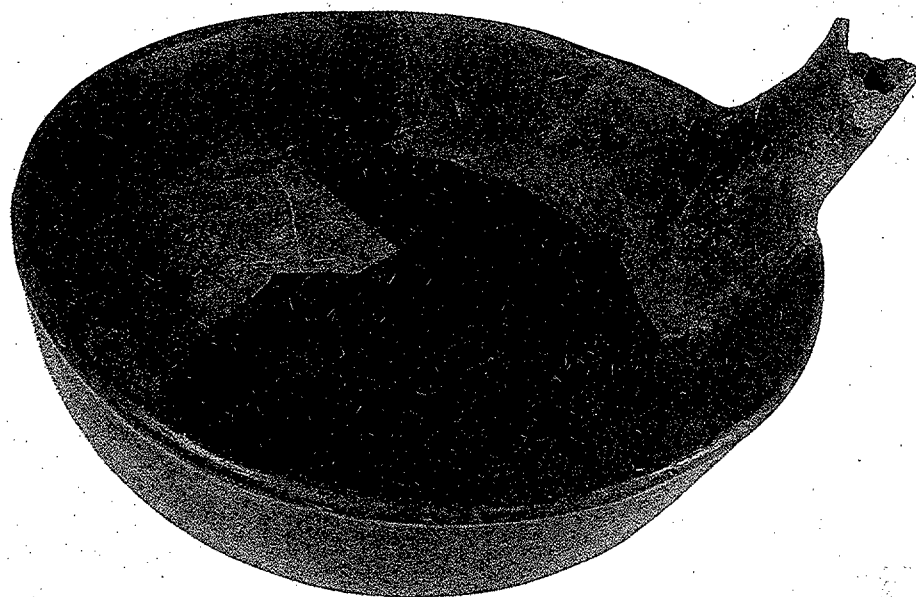

Foto 1. Atuell amb broc vertical de ceràmica de cuita reductora irregular. Sense procedència estratigràfica (Arxiu del Museu d'Arqueologia-Olèrdola).

de bec –sitra i possibles gerres–, així com la presència de recipients oberts, representats essencialment per cossis.

La forma sitra, identificada en el seu moment en diferents jaciments alt medievals de Barcelona i la Catalunya Vella (RIU-BARRERA, 1984 i 1991), sembla centrar la seva cronologia entorn als segles IX-XI, mentre que la seva àrea de difusió sembla abraçar gran part de la Catalunya Vella, especialment les actuals comarques de Barcelona i Girona. Al Penedès no coneixem cap jaciment amb presència d'aquesta forma, que, d'altra banda, és força representada al territori vallesà, amb exemplars de cuita oxidant i reductora de superfícies espatulades, així com també a la ciutat de Barcelona, on es localitzen exemplars de cuita reductora sense tractament espatulat (ROIG-COLL-MOLINA, 1996-1997 i 1997).

Pel que fa a la forma cossi, la tenim testimoniada en contextos alt medievals procedents de conjunts religiosos propers, amb una àmplia mostra a l'església de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental), on es constata un predomini d'exemplars oxidats, alguns d'ells espatulats (Tipus SM-5) (ROIG-COLL-MOLINA, 1997) (ROIG, 1998). Així com també a l'església de Santa Margarida de Martorell (Martorell, Baix Llobregat) (NAVARRO-MAURI, 1997). Al territori del Penedès, només coneixem un exemplar de cossi, de pasta grisa, procedent de l'església de Santa Maria de Lavit (Torrelavit, Alt Penedès) (LÓPEZ-CAIXAL-FIERRO, 1997, p. 147, *Làm. XXXI, fig. 4*).

Pel que fa als tractaments decoratius de les peces, aquests es redueixen a les línies incises horitzontals paral·leles situades generalment a la meitat superior dels recipients, a excepció d'un sol cas, que presenta petites flors incises. Aquest tipus decoratiu és força atípic en les produccions ceràmiques medievals i, ara com ara, sembla característic de l'àmbit olerdolà, i es documenta també en altres estrats del jaciment. Ha estat possible constatar, també, la total absència de fragments ceràmics vidriats dins d'aquest context, la qual cosa permet, si més no, fixar el límit cronològic d'aquest conjunt ceràmic amb anterioritat al segle XIII.

Actualment, a la comarca del Penedès comptem amb alguns estudis sobre contextos ceràmics medievals de cronologia tardana (segles XIII-XV), concretament els de l'església de Santa Maria de Lavit (Torrelavit, Alt Penedès) i el castell de Mediona (Mediona, Alt Penedès), els quals es caracteritzen per la presència de vores de perfils geomètrics amb llavis elaborats i decoracions incises també geomètriques, amb aspes i combinacions de línies (LÓPEZ-CAIXAL-FIERRO, 1997). Per contra, el coneixement de les produccions ceràmiques dels segles X-XII al territori és encara parcial i del tot insuficient.

NOTA

- (1) Volem agrair a Núria Molist i Capella, codirectora de les excavacions arqueològiques a Olèrdola, i al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola la possibilitat de realitzar aquest estudi, així com tota la informació, documentació gràfica i dades inèdites referents a les excavacions i al jaciment, a més de totes les ajudes facilitades.

BIBLIOGRAFIA

- BATISTA, Ricard; MOLIST, Núria; ÀVILA, Jesús (1992). «El poblat d'Olèrdola», *Catalunya romànica*, vol. XIX, El Penedès. L'Anoia, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 133-140.
- BATISTA, Ricard; MOLIST, Núria; ROVIRA, Jordi (1991). «El conjunt monumental d'Olèrdola: les darreres campanyes d'excavacions (1983-1989)», *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, DCGC, Barcelona 1991, pp. 87-99.
- BATISTA, R.; MOLIST, N.; BLASCO, M.; BURJACHS, F. (1991). *Memòria de l'excavació al conjunt monumental d'Olèrdola, 1990*, Memòria inèdita dipositada al SAGC i al MAC, Barcelona, maig de 1991.
- LÓPEZ MULLOR, Albert; CAIXAL MATA, Àlvar; FIERRO MACÍ, Xavier (1997). «Cronologia i difusió d'un grup de ceràmiques medievals trobades a les comarques de Barcelona (segles VII-XIV)», *Quaderns Científics i Tècnics*, 9, *Ceràmica medieval catalana - El monument, document*, Diputació de Barcelona, Barcelona 1997, pp. 101-142.
- MOLIST I CAPELLA, Núria (1997). «Les necròpolis altmedievals d'Olèrdola», *Miscel·lània Arqueològica (1996-1997)*, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, maig de 1997, pp. 215-241.
- MOLIST, Núria (1998). «L'estructura urbana del castrum d'Olèrdola (Alt Penedès)», I Simposium d'Arqueologia Medieval, Homenatge al prof. Manuel Riu, Berga (Barcelona), 25-28 març 1998, Pre-Actes, p. 24 (en premsa).
- MOLIST, Núria; BOSCH, Josep M^a; MESTRES, Josep; SENABRE, Mª Rosa; SOCIAS, Joan (1998). «La recerca a Olèrdola. Una aposta pel futur», 11enes Jornades d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 4-7 de juny de 1998 (en premsa).
- NAVARRO SÁEZ, Rosario; MAURI MARTÍ, Alfred (1997). «La ceràmica medieval de Martorell», *Quaderns Científics i Tècnics*, 9, *Ceràmica medieval catalana - El monument, document*, Diputació de Barcelona, Barcelona, pp. 89-100.
- RIU-BARRERA, Eduard (1984). «D'algunes formes de terrissa alt-medieval barcelonina», *Acta Mediaevalia. Annex 2*, Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 29-48.
- RIU-BARRERA, Eduard (1991). «La ceràmica espatulada de Barcelona», *Actes de CMMO*, Mértola, pp. 587-592.
- ROIG BUXÓ, Jordi (1998). *L'església Vella de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental). Estudi arqueològic d'una església preromànica del Vallès (segles V-XI)*, Treball de llicenciatura inèdit, Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, setembre de 1998.
- ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. A. (1996-1997). «Proposta d'estudi de la ceràmica medieval a la Catalunya Vella (segles IX-XI): Contextos estratigràfics i avenç tipològic i funcional», *Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXVIII, IEG, Girona, pp. 1.445-1.453.
- ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. A. (1997). «Ceràmica d'època carolíngia i comtal al Vallès», *Quaderns Científics i Tècnics*, 9, *Ceràmica medieval catalana - El monument, document*, Diputació de Barcelona, Barcelona, pp. 37-62.